

BEZORGEN

Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Prinses Irenestraat 6
2595 BD DEN HAAG

Postbus 20015
2500 EA Den Haag
070 342 43 44
voorlichting@rekenkamer.nl
www.rekenkamer.nl

datum 7 oktober 2021
betreft Aandachtspunten bij de ontwerpbegroting 2022 (begrotingshoofdstuk X) van het Ministerie van Defensie en (K) van het Defensiematerieelbegrotingsfonds

Geachte mevrouw Bergkamp,

De begroting geeft budgettaire kaders voor de ontvangsten, uitgaven en verplichtingen voor het komende jaar weer. Een goede begroting legt de basis voor een goede verantwoording. En die verantwoording is vervolgens weer de basis voor de begroting van het volgende jaar.

Met deze brief ontvangt u enkele aandachtspunten bij de ontwerpbegroting 2022 (begrotingshoofdstuk X) van het Ministerie van Defensie en (begrotingshoofdstuk K) van het Defensiematerieelbegrotingsfonds die de Tweede Kamer kan gebruiken bij de begrotingsbehandeling. De ontwerpbegroting omvat € 12,4 miljard aan uitgaven, € 11,6 miljard aan verplichtingen en € 0,1 miljard aan ontvangsten. Van de uitgaven loopt € 5,0 miljard via begrotingshoofdstuk (K) van het Defensiematerieelbegrotingsfonds. Het fonds ontvangt dit bedrag uit begrotingshoofdstuk (X) van het Ministerie van Defensie.

Wij gaan in op enkele aandachtspunten die relevant kunnen zijn voor de begrotingsbehandeling dit najaar, te weten:

1. Disbalans tussen geld en ambities;
2. Stand van zaken verbeteracties vastgoed;
3. Oplopende kostenramingen instandhouding F35;
4. Belang van inzicht in de besteding van publiek geld door de NAVO;
5. Meerjarenramingen en informatiewaarde begrotingen;
6. Opvolging aanbevelingen uit eerder onderzoek van de Algemene Rekenkamer.

Deze aandachtspunten zijn gebaseerd op ons onderzoek van de laatste jaren.

uw kenmerk

ons kenmerk 21007607 R

bijlage(n)

1. Disbalans tussen geld en ambities

Tussen de politieke opdracht aan de minister van Defensie en het beschikbare budget bestaat al enige jaren een disbalans. In ons rapport bij het Jaarverslag 2015 van het Ministerie van Defensie wezen we hier voor het eerst op.¹ Daarbij schreven we ook dat de minister van Defensie de balans niet voldoende bewaakt. In onze onderzoeken van de jaarverslagen van de daaropvolgende jaren herhaalden we deze boodschap. We concludeerden daarbij dat deze disbalans leidde tot kortetermijndenken. We geven enkele voorbeelden van deze disbalans zoals die uit onze onderzoeken van de afgelopen jaren naar voren is gekomen.

Verwerving van nieuw materieel

Het financieel inpasbaar maken van lopende verwervingstrajecten binnen het budget leidde er toe dat de minister van Defensie keuzes maakte die op korte termijn tot besparingen leidden, maar die op een later moment onvoorziene extra uitgaven tot gevolg hadden.² Dit bleek ook uit ons onderzoek van oktober 2020 naar de vervanging van de onderzeeboten. Wij concludeerden dat het budget dat de bewindspersonen van Defensie reserveren voor vervanging en exploitatie niet volstaat.³

Instandhouding vastgoed

Als gevolg van krappe budgetten gingen afgelopen jaren de beschikbare middelen naar uitgaven voor reparaties, correctief onderhoud voor de instandhouding van het vastgoed hetgeen ten koste ging van het budget voor het preventief onderhoud.⁴ De staat van het Defensievastgoed is daardoor door de jaren heen stapsgewijs onhoudbaar geworden hetgeen leidde tot ons oordeel van een ernstige onvolkomenheid in mei 2021 (zie ook paragraaf 2).

Gereedheid eenheden

Een missie heeft gevolgen die doorwerken bij eenheden buiten de missie. Voor een bepaalde missie worden meestal eenheden of delen van eenheden samengevoegd tot een taakgroep die speciaal op de missie is toegesneden. Door de noodzaak materieel en

---

¹ Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2015 Ministerie van Defensie (X)*, 18 mei 2016.

² Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2017 Ministerie van Defensie (X)*, 16 mei 2018.

³ Algemene Rekenkamer, *Vizier op de vervanging van onderzeeboten*, 12 oktober 2020.

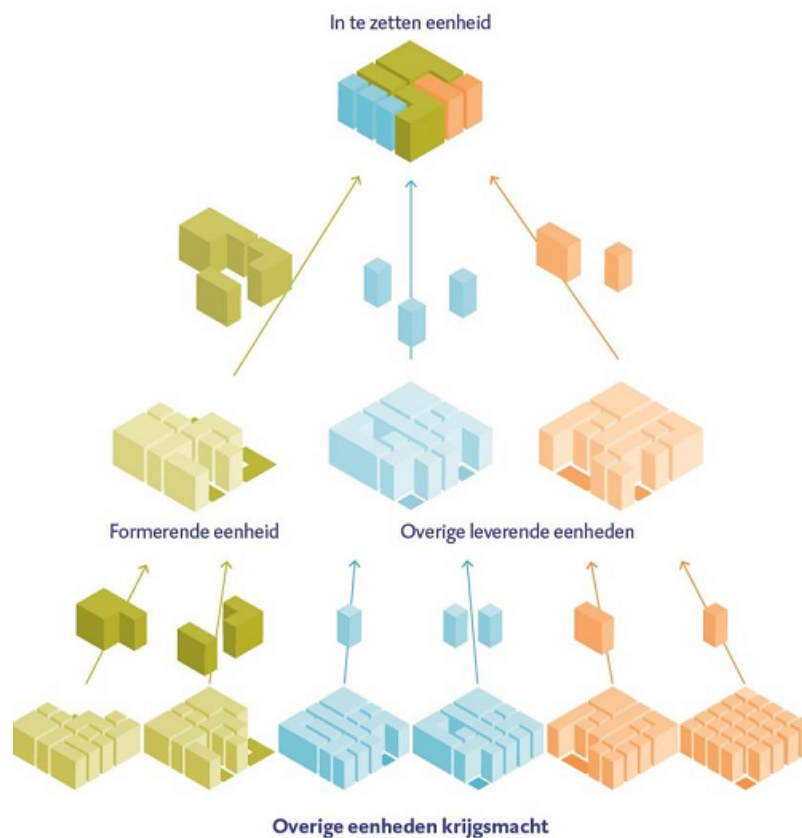
⁴ Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2018 Ministerie van Defensie (X)*, 15 mei 2019.

Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2019 Ministerie van Defensie (X)*, 20 mei 2020.

Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2020 Ministerie van Defensie (X)*, 19 mei 2021.

mensen aan de missie te leveren, ondervinden de leverende eenheden zelf hinder in hun opwerktraject. Doordat ze vervolgens zelf ook weer middelen onttrekken aan andere eenheden, ontstaat een vicieuze cirkel van afnemende gereedheid, die steeds meer ad hoc en improviserend moet worden gecompenseerd. De voetafdruk die een missie achterlaat in de rest van de krijgsmacht is zo groter dan de omvang van de missie doet vermoeden bij de besluitvorming over de deelname aan de missie. Dit is illustratief voor het bredere vraagstuk van de balans tussen wat krijgsmacht aan kan en wat van Defensie wordt verwacht.⁵

Het aantal eenheden dat geraakt wordt door een missie is aanzienlijk groter dan alleen het aantal leverende eenheden

Operationele slagkracht en toekomstbestendigheid van de AIVD en MIVD onder druk
Bij de voorbereiding en uitvoering van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017) was onvoldoende oog voor de financiële consequenties en de gevolgen voor de MIVD en AIVD. Nieuwe waarborgen ter bescherming van de privacy van burgers vragen extra activiteiten en daarmee extra capaciteit van de diensten. De ministers van Defensie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties hadden echter te weinig budget

⁵ Algemene Rekenkamer, *Inzet Nederlandse krijgsmacht in Mali*, 13 juni 2018.

beschikbaar gesteld. Operationele slagkracht en toekomstbestendigheid van de AIVD en MIVD staan hierdoor onder druk.⁶

Ons onderzoek is parallel uitgevoerd aan de evaluatie van de Wiv 2017 door de Commissie Jones-Bos. In deze evaluatie is gekeken naar de veranderingen die de wet heeft gebracht in de bevoegdheden van de AIVD en MIVD en daarbij behorende waarborgen, onder meer op het gebied van privacy van burgers. De commissie concludeert ook dat de Wiv 2017 op punten tekortschiet en tot knelpunten in de uitvoering leidt.⁷

In het wetsvoorstel tot wijziging van de Wiv 2017 is alertheid op de uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving van belang. De uitvoeringstoets die door de betrokken ministers is toegezegd, vervult hierbij een belangrijke rol. Daarmee kunt zich vergewissen van behoud van kwaliteit van publieke taakuitvoering wanneer er taken bijkomen af anders ingevuld worden.

Het herstellen van de balans is een precair evenwichtsspel. Zowel het budget verhogen als naar beneden bijstellen, levert de ministers een lastige taak op. Bij het vergroten van het budget zal het hersteltijd kosten. Ook de ambities aanpassen vraagt om zorgvuldigheid. Ons onderzoek naar bezuinigingen van het Ministerie van Defensie van april 2021 laat zien dat het ongewenste neveneffecten kan hebben om ondoordacht taken te schrappen of locaties te sluiten.⁸ Voor geen van bovenstaande voorbeelden is een 'quick fix' mogelijk.

2. Stand van zaken verbeteracties vastgoed

In ons rapport bij het Jaarverslag 2020 van het Ministerie van Defensie constateerden wij dat het beheer van het vastgoed ernstig tekort schiet.⁹ De minister van Defensie heeft nog steeds te weinig inzicht in de aard en omvang van de problematiek. Bij de ontwerpbegroting 2022 bent u door de minister geïnformeerd over de gezette stappen om het inzicht te vergroten in de staat van het Defensievastgoed en over de versterking van het vastgoedmanagement.¹⁰ De minister heeft haar rapportage opgebouwd conform onze aanbevelingen uit mei 2021. Mede gezien de korte tijdsperiode van 4 maanden is het inzicht van de minister in de staat van het Defensievastgoed nog niet noemenswaardig vergroot. Ook de zekerheid over de financiële dekking van het

---

⁶ Algemene Rekenkamer, *Slagkracht AIVD en MIVD*, 22 april 2021.

⁷ Commissie Jones-Bos, *Evaluatie 2020 Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten 2017*, 20 januari 2021.

⁸ Algemene Rekenkamer, *Uit het vizier*, 13 april 2021.

⁹ Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2020 Ministerie van Defensie (X)*, 19 mei 2021.

¹⁰ Stand van zaken ernstige onvolkomenheid vastgoedmanagement Defensie, 21 september 2021, BS2021019151.

onderhoud en de revitalisering is nog niet toegenomen. Wel is er een verkenning gestart om te komen tot het concentreren, vernieuwen en verduurzamen van het Defensievastgoed. De minister stelt dat deze verkenning in een latere fase zal worden uitgewerkt in handelingsperspectieven met financieringsopties. De (additionele) middelen die op basis van de verschillende handelingsopties benodigd zijn, zijn volgens de minister echter mede afhankelijk van politieke besluitvorming en de daaruit voortkomende keuzes. Daarom zullen deze na formatie nader worden geduid. Besluitvorming over de opvolging van de aanbevelingen van het interdepartementaal beleidsonderzoek en (additionele) middelen is volgens de minister aan een volgend kabinet.

Het inzicht in de tekorten voor vastgoed is verbeterd, doordat op uw verzoek in de ontwerpbegroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) voor 2022 een instandhoudingsbijlage vastgoed opgenomen. Dit overzicht laat duidelijk de grote onderhoudsachterstand bij het Defensievastgoed zien. Dit laat ook zien dat in de periode 2020-2023 jaarlijks € 140 miljoen minder wordt geïnvesteerd en toegevoegd aan het onderhoudsbudget (exploitatie). Hiermee worden volgens de minister echter geen achterstanden ingelopen.¹¹

3. Kostenraming instandhouding F-35 blijft oplopen

Uw Kamer ontving met de ontwerpbegroting 2022 van de Ministeries van Defensie en van Economische Zaken en Klimaat eveneens de 22e voortgangsrapportage over het project Verwerving F-35. Een belangrijk verschil ten opzichte van vorig jaar is de wijziging van de Memorandum of Understanding (MoU) voor de productie-, instandhoudings- en doorontwikkelingsfase, de zgn. 'Production Sustainment and Follow-on Development Phase' (PSFD-fase).¹² In de MoU wordt het kostenaandeel naar rato van het verwachte aantal af te nemen F-35 toestellen per land verdeeld. Deze percentages zijn dit jaar gewijzigd door onder andere de schorsing van Turkije uit het partnerschap en doordat de minister van Defensie in 2019 besloot 46 toestellen aan te schaffen in plaats van 37 toestellen.

De minister van Defensie stelt dat het Nederlandse aandeel in de nieuwe PSFD-MoU op basis van de verdeelsleutel wordt verhoogd van \$ 586 miljoen naar \$ 1,42 miljard over de periode 2007-2052. Deze stijging van bijna 250% is nauwelijks te verklaren uit de veranderde percentageverdeling tussen de landen, maar komt voort uit de instemming

---

¹¹ Ontwerpbegroting 2022, Defensiematerieelbegrotingsfonds, Bijlage1: Instandhouding vastgoed.

¹² Minister van Defensie, brief van 16 juni 2021 over *Nieuwe versie van het Memorandum of Understanding (MoU) voor de productie-, instandhoudings- en doorontwikkelingsfase voor de F-35, die het bestaande MoU uit 2006 vervangt*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2020-2021, 26 488, nr. 465.

van de minister om het maximum \$ 586 miljoen uit 2006 los te laten en een nieuw kostenplafond af te spreken.

In ons rapport *Financiële processen JSF* uit oktober 2018 wezen wij op de waarborg van in MoU's vastgelegde maximumbedragen voor de beheersbaarheid van de Nederlandse bijdragen aan de F-35.¹³ In eerdere Kamerbrieven hebben de bewindslieden van Defensie er op gewezen dat in deze PFSD-MoU dit bedrag niet zo maar overschreden kan worden.¹⁴

In de oude systematiek konden aanpassingen geen terugwerkende kracht hebben. Dit beginsel is nu verlaten; de nieuwe maxima gelden immers voor de periode 2007-2052. Het is ons onbekend of de nieuwe MoU bij verlaging van planningsaantallen naheffingen mogelijk zijn of welke opties tot kostenbeheersing de minister ziet als het nieuwe plafondbedrag behaald wordt.

De Amerikaanse Rekenkamer (GAO) publiceerde in juli 2021 een rapport over de instandhouding van de F-35 waarin zij constateerde dat instandhoudingskosten tussen 2012 en 2020 ondanks diverse besparingsprogramma's met \$ 150 miljard zijn gestegen. Als gevolg hiervan constateert de GAO dat het Amerikaanse Ministerie van Defensie tientallen miljarden moet ombuigen om deze te kunnen betalen. De GAO beveelt aan dat voordat het Amerikaanse Ministerie van Defensie besluit tot de formele mijlpaal 'full rate production' eerst door het gezamenlijk programmabureau kostenreducties door te laten voeren of de programmavereisten aan te passen: bijvoorbeeld door het aantal toestellen te reduceren.¹⁵

Wij observeren naast het risico van verder oplopende kosten in de kostenverdeling nog minstens drie risico's. Allereerst het risico dat de Verenigde Staten, die nu 85% van de kosten draagt, besluit om minder toestellen aan te schaffen, daarnaast uitstel van een aanschafbesluit in Italië en tot slot is in Canada nog geen verwervingsbesluit genomen.

4. Belang van inzicht in besteding van Nederlands publiek geld door EU en NAVO

Inzicht en transparantie in besteding van Nederlands publiek geld is belangrijk, ook als het internationaal wordt besteed via de EU of de NAVO. Wij wijzen u in dat verband op de Europese Vredesfaciliteit. Deze faciliteit is een buiten de EU-begroting geplaatst fonds onder het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid van de Europese Unie

---

¹³ Algemene Rekenkamer, *Financiële processen JSF*, 31 oktober 2018.

¹⁴ Staatssecretaris van Defensie, brief van 29 september 2006 in het kader van *Behoeftestelling vervanging F-16* over productie-, instandhoudings- en doorontwikkelingsfase (PSFD-fase) van de Joint Strike Fighter, Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 26488, nr. 47.

¹⁵ GAO-21-439. F35 Sustainment: DOD Needs to Cut Billions in Estimated Costs to Achieve Affordability.

voor ondersteuning van militaire operaties, missies en capaciteitsopbouw. Zowel voor deze Vredesfaculteit als voor de NAVO-financiering geldt dat er geen parlementair budgetrecht is, waardoor verantwoording en transparantie op andere wijzen zal moet worden gestimuleerd.

Deze herfst vindt de jaarlijkse NAVO-assemblee plaats, waaraan leden van de Eerste en de Tweede Kamer deelnemen in een gezamenlijke afvaardiging.¹⁶ Ter voorbereiding op uw deelname verwijzen wij u naar de eerdere onderzoeken die de Algemene Rekenkamer naar de NAVO-financiën deed.¹⁷

In de ontwerpbegroting 2022 van de Ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie staan de voornemens om in totaal € 24,3 miljoen bij te dragen aan de Europese Vredesfaculteit en € 66,7 miljoen aan de NAVO.¹⁸ Door de afspraken op de NAVO-top in Wales (2014) is meer transparantie ontstaan over de interne financiële regelgeving en procedures. Er zijn nu samenvattingen van het militaire budget, het civiele budget en het NATO Security Investment Program (NSIP). Van het vierde financiële element – de agentschappen – ontbreken deze stukken. In de periode 2012-2014 constateerden wij dat in een derde tot een kwart van de gevallen er geen goedkeurende verklaring werd afgegeven.¹⁹ Dit is sinds die tijd niet substantieel verbeterd.

Deze financiële audits worden uitgevoerd door een onafhankelijke auditinstantie, de International Board of Auditors of NATO (IBAN).²⁰ Het jaarverslag van de IBAN over haar controleactiviteiten wordt besproken in de Noord-Atlantische Raad, nadat de bevoegde auditinstanties van de lidstaten, waaronder de Algemene Rekenkamer, hierop hebben gereageerd. In 2021 hebben wij aandacht gevraagd voor het actiever openbaren van performance audits die nagaan in hoeverre het NAVO-beleid doeltreffend en doelmatig was. Bij publicatie van deze brief aan uw Kamer is het jaarverslag over 2020 nog niet openbaar gemaakt. Wij vragen bij herhaling uw aandacht voor het versnellen van de openbaarheidstermijnen binnen de NAVO zodat u sneller inzicht krijgt in de jaarlijkse besteding van € 66,7 miljoen aan Nederlands publiek geld. Een soortgelijke aanpak zou ons inziens ook kunnen bij de Europese Vredesfaculteit.

---

¹⁶ https://www.tweedekamer.nl/kamerleden_en_commissies/commissies/naa

¹⁷ Algemene Rekenkamer, brieven aan de Tweede Kamer over *Transparantie van en verantwoording over NAVO-uitgaven*, Tweede Kamer, vergaderjaren 2012 t/m-2016, 28 676, nrs. 164, 188, 204, 214 en 256.

¹⁸ Het bedrag De Europese Vredesfaculteit (artikel 3.5) en € 8,4 miljoen verplichte bijdrage aan de NAVO (artikel 2.1) zijn onderdeel van de ontwerpbegroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, voor de (militaire) contributie voor de NAVO-exploitatie is een bedrag van € 58,3 miljoen voorzien op de ontwerpbegroting van het Ministerie van Defensie.

¹⁹ Algemene Rekenkamer, brief van 18 juni 2014 over *Transparantie van en verantwoording over NAVO-uitgaven*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 28676, nr. 204.

Algemene Rekenkamer, brief van 19 november 2014 over *Transparantie van en verantwoording over NAVO-uitgaven*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 28 676, nr. 214.

²⁰ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_55937.htm

Blijvende zorgen over investeringsprogramma NATO Security Investment Programme

Het toezicht op het NATO Security Investment Programme (NSIP) is al bijna 10 jaar een bron van zorg. Dit NSIP is een investeringsprogramma met een waarde van circa € 7 miljard waaruit lidstaten door hen uitgevoerde projecten voor het bondgenootschap mogen declareren. Uit onderzoek van de IBAN naar opgeleverde projecten bleek dat deze projecten lang niet allemaal aan de vooraf gestelde eisen voldeden en in één geval zelfs niet in gebruik is genomen.²¹ Ook in eerdere audits vroeg de IBAN aandacht bij de NAVO voor de gebrekkige governance van het programma.²² In 2014 meldden wij u grote achterstanden in het controleren van deze uitgaven.²³ Die achterstanden zien wij nog steeds. Uit de laatste openbare rapportage blijkt dat in 2019 5% van de openstaande NSIP-projecten met een gezamenlijke waarde van toen € 6,8 miljard was gecontroleerd.²⁴ Bij haar controles kwam de IBAN vaak tot een ander oordeel dan de indiener, met als vaak genoemde reden het ontbreken van financiële of projectgegevens. Hierdoor waren uitgaven niet navolgbaar. Bij uitzondering kan NSIP-geld worden omgezet in een lump sum-uitkering zonder accountantscontrole. Sinds 2015 gebeurt dit echter regelmatig. Hierdoor raakt de rechtmatigheidscontrole van publiek geld uit het zicht.

Vergroting van het inzicht en transparantie van NAVO blijft om aandacht vragen

Het inzicht bij de NAVO-lidstaten in de besteding van publiek geld door de NAVO blijft fragmentarisch doordat een geïntegreerd (financieel) jaarverslag over de vier verschillende geldstromen ontbreekt. Zo'n jaarverslag zou helpen om NAVO-lidstaten meer inzicht te geven of de bijdrage die zij leveren aan de NAVO rechtmatig, doeltreffend en doelmatig wordt uitgegeven. Dit is volgens ons een belangrijk punt van aandacht voor de gehele parlementaire NAVO-assembly.

5. Onderzoek meerjarenramingen en informatiewaarde begrotingen: uitgavenraming luchtmacht te laag, opdracht bijgesteld.

In ons rapport *Ruimte in de ramingen? Meerjarenramingen onderzocht* van 22 juni 2021 concluderen wij dat veronderstellingen en gegevens onder uitgavenramingen in begrotingen soms onjuist en gedateerd zijn. Het parlement krijgt daardoor onvoldoende zicht op hoeveel geld er nodig is om het afgesproken beleid uit te voeren. Zo bleek bij het Ministerie van Defensie dat bij de luchtmacht (begrotingsartikel 4) het doorgaans

²¹ NAVO, *IBAN report to Council - Assessment of outcomes and benefits of NSIP projects* (2017).

²² NAVO, *IBAN report to Council - Special Report to Council on the Need to Reform Governance of the NATO Security Investment Programme (NSIP)* (2015).

²³ Algemene Rekenkamer, brief van 18 juni 2014 over *Transparantie van en verantwoording over NAVO-uitgaven*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 28676, nr. 204.

Algemene Rekenkamer, brief van 19 november 2014 over *Transparantie van en verantwoording over NAVO-uitgaven*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 28 676, nr. 214.

²⁴ NAVO, *IBAN Report to Council – Annual Activity Report 2019*, p. 27.

noodzakelijk is om de beoogde opdracht van tevoren of gedurende het jaar bij te stellen om uit te komen met budget. Dit gaat soms ten koste van de beoogde taakuitoefening. Wij concluderen op basis van de door ons onderzochte casussen dat het parlement informatie mist om de onderbouwing en de kwaliteit van meerjarenramingen in de begrotingen goed te kunnen beoordelen. Ook heeft het parlement te weinig zicht op eventuele begrotingsruimte. Het gevolg is dat het voor het parlement lastig is om met het kabinet het debat aan te gaan over de ruimte voor een andere besteding van middelen. Daarom hebben wij naar aanleiding van ons onderzoek een interactief hulpmiddel ontwikkeld voor de toetsing van begrotingen door uw Kamer. Zie hiervoor onze website www.rekenkamer.nl.

6. Opvolging aanbevelingen

Op 7 oktober 2021 heeft de Algemene Rekenkamer de Voortgangsmeter aanbevelingen gepubliceerd (www.rekenkamer.nl/voortgangsmeter). Hierin wordt een overzicht gegeven van alle aanbevelingen (590) die wij in de periode 2015-2020 hebben gedaan in ons doelmatigheidsonderzoek en in onze beleidskasussen in het verantwoordingsonderzoek. Ministeries hebben aangegeven welke maatregelen zij naar aanleiding van onze aanbevelingen hebben genomen. De Algemene Rekenkamer heeft 14 onderzoeken op het terrein van de minister van Defensie uitgevoerd. Hierin deden wij 43 aanbevelingen waarvan op 70% een toezegging is gedaan door de minister. Het valt op dat het Ministerie van Defensie met dit percentage toezeggingen boven het rijksbrede gemiddelde van 62% zit. Van de 30 aanbevelingen waarop een toezegging is gedaan, is eenderde (10) van de toezegde acties afgerond. Op 13 aanbevelingen is geen toezegging gedaan, tweederde van deze aanbevelingen (8) is later alsnog opgevolgd. Van 1 rapport brengen we de opvolging van de aanbevelingen onder uw aandacht.

Cybersecurity Grenstoezicht op Schiphol

Op 20 april 2020 publiceerde we het rapport *Digitalisering aan de grens: Cybersecurity van het grenstoezicht door de Koninklijke Marechaussee op Schiphol*. De minister van Defensie draagt samen met de minister van Justitie en Veiligheid (JenV) verantwoordelijkheid voor het grenstoezicht op Schiphol. Gedurende het afgelopen zomerreces informeerde de minister van JenV de Tweede Kamer over de voortgang van het opvolgen van de aanbevelingen.²⁵ Van de 2 aanbevelingen aan de minister van Defensie constateren we dat beide nog niet zijn opgevolgd: het beveiligen en goedkeuren van het IT-systeem bij de balies van de Koninklijke Marechaussee zal naar verwachting in het laatste kwartaal van

---

²⁵ Minister van Justitie en Veiligheid, brief van 16 juli 2021 over *Voortgang toezegging en opvolging aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer over cybersecurity grenstoezicht Schiphol*, vergaderjaar 2020-2021, 26 643, nr. 774.

2021 is afgerond en voor het aansluiten van de grenstoezichtsystemen van Defensie op het Security Operations (Center SOC) is geen datum genoemd. Ook de aanbevelingen aan de minister van JenV en de aanbevelingen die wij de ministers gezamenlijk deden zijn nog niet (volledig) opgevolgd en blijven daarmee een opgave voor de betrokken ministers. Wij wijzen hierbij op de voortvarendheid waarmee de minister van Infrastructuur en Waterstaat de aanbevelingen in ons rapport uit 2019 over de cybersecurity van vitale waterwerken bij Rijkswaterstaat heeft opgepakt, de daarbij geboekte resultaten en wijze waarop hierover aan de Tweede Kamer is gerapporteerd.²⁶ Meer informatie vindt u in onze brief Aandachtspunten bij de ontwerpbegroting 2022 (VI) van het Ministerie van JenV.

7. Tot slot

Tot de publicatie van ons verantwoordingsonderzoek over 2021 op 18 mei 2022 verwachten we een rijksbreed onderzoek te publiceren naar zicht op de financiële informatie over rijksbezittingen.

Wij vertrouwen erop dat deze begrotingsbrief behulpzaam is bij de begrotingsbehandeling in uw Kamer.

Algemene Rekenkamer

drs. A.P. (Arno) Visser
president

drs. C. (Cornelis) van der Werf
secretaris

---

²⁶ Minister van Infrastructuur en Waterstaat, brief van 15 juni 2020 in het kader van *Waterbeleid* over invulling moties en toezeggingen voor Algemeen Overleg Water van 22 juni 2020, Tweede Kamer, vergaderjaar 2019-2020, 27625, nr. 503.